

Муаллиф:

19.06.2026 21:44 -

XIX асрнинг иккинчи ярми Марказий Осиё тарихида энг огир ва фожиали даврлардан бири ҳисобланади. Россия империяси ўзининг жанубга қараб қенгайиш сиёсати доирасида Туркистон ўлкасини босиб олишга киришди. Бу юришлар харбий устунлик, иқтисодий манфаатлар ва геосиёсий рақобат билан изоҳланган бўлса-да, маҳаллий халқлар учун қиргинлар, мустақилликнинг йўқолиши ва мустамлакачилик тизимининг ўрнатилишига олиб келди.

Харбий босқинлар

1864 йилдан бошлаб Россия қўшинлари Туркистон шаҳарларига кетма-кет ҳужум қилди. Авлиёта, Чимкент ва Тошкент босиб олинди. 1868 йилда Бухоро амирлиги мағлубиятга учради, Самарқанд Россия қўлига ўтди. Кейинчалик Хива хонлиги (1873) ва Қўқон

Муаллиф:
19.06.2026 21:44 -

хонлиги (1876) ҳам Россия империясига бўйсундирилди.

Бу юришларда замонавий артиллерия ва курулланган армияга карши маҳаллий қўшинлар катта йўқотишларга учради.

Шахарлар ва аҳолига карши куч ишлатиш

Тошкент, Жиззах, Самарканд ва бошқа шаҳарларни эгаллаш жараёнида кўплаб тинч аҳоли халок бўлгани хақида рус харбийлари ва хорижий кузатувчиларнинг хотираларида маълумотлар учрайди.

Жиззахнинг босиб олиниши пайтида шаҳар каттик ўкка тутилган, уйлар вайрон қилинган ва аҳоли катта талафот кўрган. Самарканд кўзғолони бостирилганидан кейин ҳам каттик жазолаш чоралари қўлланилган.

Кўкон хонлигининг тугатилиши

1876 йилда Кўкон хонлиги расман тугатилиб, унинг худуди Фарғона вилояти сифатида Россия империяси таркибига қўшилди. Шу билан минтақадаги сўнги йирик мустикал давлатлардан бири ҳам йўқ қилинди.

Маҳаллий давлат бошқаруви тизими империя маъмуриятига бўйсундирилди ва сиёсий қарорлар Санкт-Петербургдан белгилана бошланди.

Ер сиёсати ва иктисодий эксплуатация

Россия мустамлакачилик сиёсати маҳаллий иктисодиётни ҳам тубдан ўзгартирди.

Россиядан кўчириб келинган аҳолига унумдор ерлар ажратилди;
пахта етиштириш мажбурий даражада кенгайтирилди;
анъанавий дехкончилик ва чорвачилик чекланди;
маҳаллий бозорлар Россия саноати учун хомашё манбаига айлантилди.

Натижада озик-овқат экинлари қисқариб, иктисодий қарамлик кучайди.

Миллий қадриятларга босим

Мустамлака маъмурияти маҳаллий элитанинг таъсирини чеклашга ҳаракат қилди.

Кўплаб мадрасалар ва вақф мулклари давлат назоратига ўтказилди. Маҳаллий зиёлилар ва дин арбобларининг сиёсий таъсири қисқартилди. Руслаштириш сиёсати доирасида маъмурий ва таълим соҳаларида рус тилининг ўрни кенгайтирилди.

Кўзғолонлар ва қаршилик ҳаракатлари

Туркистон халқлари мустамлакачиликка қарши мунтазам қаршилик кўрсатдилар.

Муаллиф:
19.06.2026 21:44 -

Полатхон бошчилигидаги харакат;
Андижон кўзголони (1898);
1916 йил миллий озодлик кўзголони.

1916 йил воқеалари давомида минглаб одамлар халок бўлди, юз минглаб аҳоли эса Афғонистон ва Хитой томонга кўчишга мажбур бўлди.

Совет давридаги давом этган босим

1917 йилдан кейин Туркистонда мустақиллик умиди пайдо бўлган бўлса-да, Кўкон Мухторияти 1918 йилда қурол кучи билан тугатилди.

Кейинги йилларда:

босмачиликка қарши қиргинлар;
коллективлаштириш;
1930-йиллардаги катагонлар;
миллий зиёлиларнинг оммавий қамалиши ва қатл қилиниши;

қабри воқеалар минтақа халқлари учун янги фожияларни келтириб чиқарди.

Хулоса

Россия империясининг Туркистонни босиб олиши минтақа тарихида чуқур из қолдирган воқеадир. Бу жараён маҳаллий давлатларнинг тугатилиши, сиёсий мустақилликнинг йўқолиши, иқтисодий эксплуатация ва миллий кадриятларга босим билан кечди. Шу билан бирга, Туркистон халқлари ўз озодлиги ва миллий ўзлигини сақлаб қолиш учун турли даврларда қаршилик ҳаракатларини давом эттирдилар.

Фойдаланилган манбалар

1. В. В. Бартольд. Туркистон мўғуллар босқини даврида.
2. Ато Малик Жувайний. Тарихи жаҳонгушо.
3. А. Моррисон. Russian Rule in Samarkand.
4. С. Абашин ва бошқалар. Центральная Азия в составе Российской империи.
5. Richard Pipes. The Formation of the Soviet Union.

Абу Муслим (профессор)